

KS. FLORIAN LEMPA

DOKTRYNALNO-PRAWNE PRZESŁANIE
KONSTYTUCJI APOSTOLSKIEJ JANA PAWŁA II
O UNIWERSYTETACH KATOLICKICH *EX CORDE ECCLESIAE*

WSTĘP

Kościół katolicki od zarania swych dziejów sprzyjał postępowi wiedzy, nauki, sztuki i kultury. Z końcem II w. chrześcijaństwa powstały pierwsze katolickie ośrodki naukowe, między innymi w Aleksandrii (Egipt), w Smyrnie i Edessie w Azji Mniejszej oraz w Rzymie¹.

Niewątpliwie momentem przełomowym w dziejach historii kultury powszechnej było założenie uniwersytetów w Bolonii, Padwie i Paryżu. Jest rzeczą znamieną, że uniwersytety średniowieczne², do XV w. włącznie, były instytucjami papieskimi. Stolica Apostolska dokonywała erekcji uniwersytetów. Udzielała *licentiam ubique docendi*. Za pośrednictwem biskupów, którzy pełnili urzędy wielkich kanclerzy uniwersytetów, czuwała nad prawidłowością nadawania stopni naukowych. Broniała wolności uniwersytetów przed ingerencją świeckich fundatorów i zapewniała im pomoc finansową w postaci beneficjów kościelnych³.

Z biegiem czasu, kiedy państwa przypisały sobie prawo do erygowania uniwersytetów i zatwierdzania ich statutów, Kościół katolicki nie wycofał się ze swej działalności na rzecz rozwoju nauki i kultury, lecz tworzył swoje własne ośrodki akademickie. Zmieniał się profil katolickiego uniwersytetu. W 1921 r.

¹ J. S. M a r t i n s. *Iter e punti salienti della Cost. Apost. „Ex corde Ecclesiae”*. Seminarium NS 30:1990 nr 4 s. 655.

² Szerzej na ten temat zob.: R. A i g r a i n. *Histoire des universités*. Paris 1949; H. R a s h d a l l. *The Universities of Europe in the Middle Ages*. Oxford 1951.

³ S. K u n o w s k i. *Rola uniwersytetów katolickich w historii nauki i oświaty*. ZN KUL 11:1968 nr 3-4 s. 34.

powstał modelowy uniwersytet katolicki w Mediolanie (bez wydziału teologicznego). W jego programie studiów znalazły się nauki matematyczno-przyrodnicze, psychologiczne, nauki rolnicze i medyczne, które z założenia wykładano w świetle teologii katolickiej. Stolica Apostolska dbała o to, aby erygowane przez nią w okresie międzywojennym uniwersytety katolickie w swym nowym kształcie dawały świadectwo obecności chrześcijaństwa w dziedzinie kultury naukowej, artystycznej i technicznej.

Od 1917 r. funkcjonowanie uniwersytetów katolickich określały normy podane w kan. 1376-1379 pierwszego KPK. Dalszej regulacji sytuacji prawnej uniwersytetów katolickich w zmienionych warunkach społecznych dokonał papież Pius XI mocą konstytucji apostolskiej *Deus scientiarum Dominus*, z 24 maja 1931 r.⁴ Zawarte w niej przepisy dotyczyły jednakże tylko uniwersytetów kościelnych i fakultetów nauk teologicznych, a w szczególności ich erekcji, programów studiów i nadawania stopni akademickich. W tym samym zakresie uniwersytetów katolickich dotyczyła Instrukcja wykonawcza do wspomnianej konstytucji, którą 12 czerwca 1931 r. wydała ówczesna Kongregacja Seminariorów i Studiów Uniwersyteckich⁵.

W bliskiej przeszłości w kwestii uniwersytetów katolickich wypowiedział się Sobór Watykański II⁶, podkreślając szczególnie w swej deklaracji *Gravissimum educationis* specyficzną ich misję w Kościele i w świecie. Zgodnie z podanym w niej poleceniem Kongregacja Wychowania Katolickiego promulgowała 20 maja 1968 r. „Niektóre normy dokonujące odnowy konstytucji apostolskiej *Deus scientiarum Dominus*”⁷. W rzeczy samej odnosiły się one tylko do akademickich studiów na fakultetach kościelnych.

Dokumentem o fundamentalnym znaczeniu dla uniwersytetów i fakultetów kościelnych była następnie konstytucja apostolska Jana Pawła II *Sapientia Christiana* z 15 kwietnia 1979 r.⁸ W ślad za nią Kongregacja Nauczania Katolickiego wydała 29 kwietnia 1979 r. Instrukcję wykonawczą określającą zasady jej aplikacji⁹.

Pozycję prawną wszystkich uniwersytetów katolickich, w tym także uniwersytetów kościelnych i fakultetów kościelnych, po raz pierwszy od promulgacji

⁴ AAS 23:1931 s. 241-262.

⁵ AAS 23:1931 s. 263-284.

⁶ Zob. W. G r a n a t. *Uniwersytet katolicki w świetle uchwał Soboru Watykańskiego II*. ZN KUL 11:1968 nr 3-4 s. 17-32.

⁷ *Normae quaedam ad constitutionem apostolicam Deus scientiarum Dominus de studiis academicis ecclesiasticis recognoscendam*. Typis Polyglottis Vaticanis 1968.

⁸ AAS 71:1979 s. 469-499.

⁹ Tamże s. 500-521.

KPK z 1917 roku, określił promulgowany 25 stycznia 1983 r. nowy KPK dla Kościoła łacińskiego. Najwyższy prawodawca kościelny poświęcił tej sprawie dwa odrębne rozdziały tytułu III „Wychowanie katolickie” księgi III „Nauczycielskie zadanie Kościoła”. Pierwszy z nich został zatytułowany „Uniwersytety katolickie oraz inne instytuty studiów wyższych” (kan. 807-814), a drugi nosi tytuł „Uniwersytety i fakultety kościelne” (kan. 815-821)¹⁰. Zawarte w nich przepisy uregulowały w znacznym stopniu kwestie dotyczące założenia, erekcji i dyscypliny wewnętrznej tychże uniwersytetów i katolickich instytutów wyższych.

Konstytucja apostolska Jana Pawła II *Ex corde Ecclesiae*¹¹ jest ostatnim w porządku chronologicznym i zarazem pierwszym w dziejach Kościoła katolickiego dokumentem najwyższej rangi, który w całości został poświęcony uniwersytetom katolickim i katolickim instytutom wyższemu, tak w aspekcie doktrynalnym, jak i prawnym.

1. GENEZA KONSTYTUCJI

Prace nad przygotowaniem konstytucji na temat uniwersytetów katolickich zainicjowane zostały w 1969 r. Z inicjatywą w tym względzie wystąpiła ówczesna Kongregacja Wychowania Katolickiego. Powodem podjęcia tych prac były wskazania Soboru Watykańskiego II oraz zaznaczający się od 1968 r. kryzys w działalności uniwersytetów, który skłonił wiele państw do rewizji obowiązującego je ustawodawstwa.

¹⁰ Zdaniem E. Tejero KPK z 1983 r. dzieli jednoznacznie uniwersytety erygowane przez Stolicę Apostolską i jej podległe na: katolickie i kościelne. Zob. komentarz tego autora do rodzaju „De catholicis universitatibus aliisque studiorum superiorum institutis”(w: *Code de droit canonique*. Edition bilingue et annotée. Montreal 1990 s. 474). Także P. De Pooter dokonując analizy kan. 815-821 KPK z 1983 r. stwierdza, że uniwersytety katolickie różnią się od kościelnych, pomijając ich konstytucję, tak materią nauczania, jak i obiektywnymi celami (zob. t e n ż e. *L'Université catholique: au service de l'Église et de la société* „Ius Ecclesiae” 4:1992 s. 49). Wydaje się, że w świetle III preambuły konstytucji apostolskiej Jana Pawła II *Sapientia Christiana*, gdzie czytamy: „Nikogo nie dziwi fakt, że wśród uniwersytetów katolickich szczególną troskliwością otacza Kościół wydziały i uniwersytety kościelne, a więc te, które głównie zajmują się Objawieniem chrześcijańskim oraz tymi zagadnieniami, które się z nim łączą, a dzięki temu ściślej wiążą się z właściwym zadaniem ewangelizacyjnym” – uniwersytety kościelne należy uważać za szczególną formę uniwersytetów katolickich.

¹¹ Pierwsze słowa konstytucji apostolskiej Jana Pawła II o uniwersytetach katolickich – *Ex corde Ecclesiae* (z serca Kościoła) – zostały zaczerpnięte z listu papieża Aleksandra IV do uniwersytetu w Paryżu z 14 kwietnia 1255 r. (zob. *Bullarium Diplomatum*. T. 3. Torino 1858 s. 602).

Z końcem 1969 r. Kongregacja Wychowania Katolickiego wszczęła systematyczny dialog z uniwersytetami katolickimi celem usprawnienia ich odnowy w perspektywie wspomnianego soboru i potrzeb uniwersyteckich. Doniosłą rolę w tym dialogu odegrały cztery kolejne kongresy delegatów uniwersytetów katolickich, zorganizowane w latach 1969, 1972 i 1989 przez wspomnianą Kongregację Wychowania Katolickiego.

Tak pierwszy kongres, który odbył się w Rzymie w dniach od 25 kwietnia do 1 maja 1969 r., jak i drugi, który miał tam miejsce w dniach od 20 do 29 listopada 1972 r., dostarczyły Kongregacji Wychowania Katolickiego bogatego materiału do wnikliwych analiz. Podjęte na nich rozważania dotyczące uniwersytetów katolickich stały się podstawą pierwszego szkicu omawianego dokumentu. Kongregacja Wychowania Katolickiego opublikowała go w 1983 r. Jego tekst nie znalazł jednak uznania u rektorów tychże uniwersytetów. Obawy budził przede wszystkim jego normatywny charakter. Prasa katolicka przytaczała wypowiedzi niektórych rektorów, którzy wyrażali opinię, że uniwersytety katolickie potrzebują nade wszystko tekstu profetycznego, który by je inspirował, nie zaś tekstu, który stanowi uregulowanie o charakterze administracyjnym, nie do przyjęcia z powodu różnorodności wyższych uczelni katolickich w świecie. Narastająca fala krytyki spowodowała, że Kongregacja Wychowania Katolickiego postanowiła przededagować od strony merytorycznej tekst pierwszego szkicu projektowanej konstytucji. W ten sposób w 1985 r. powstał dokument obejmujący 30 stron i liczący 50 artykułów normatywnych, znacznie obszerniejszy od poprzedniego. Z tych samych względów podzielił on los pierwszego szkicu. Poddany siedmiokrotnej konsultacji, został ostatecznie odrzucony.

Trzy lata później, w 1988 r., Kongregacja Wychowania Katolickiego dokonała trzeciej redakcji przygotowywanej konstytucji. Jej tekst uległ dalszemu powiększeniu. Część doktrynalna liczyła 90 paragrafów, a część normatywna aż 72 artykuły. Wywołał on jeszcze większe zaniepokojenie rektorów. W szczególności na kongresie Międzynarodowej Federacji Uniwersytetów Katolickich (FIUC), który odbył się w tymże roku w Dżakarcie (Indonezja), wypowiediano się zdecydowanie przeciwko zawartym w nim sformułowaniom, ograniczającym konieczną autonomię uniwersytetów katolickich. Podzielając te obawy, Michel Falise, prezes FIUC i rektor Instytutu Katolickiego w Lyonie, wypowiedział się na łamach „La Croix”, że uniwersytetom katolickim potrzeba „pewnego marginesu swobody, pewnego minimalnego stopnia wolności, zwłaszcza w poszukiwaniach interdyscyplinarnych i refleksji na temat problemów bioetyki lub etyki ekonomicznej i społecznej naszych czasów...”¹². Jednakże obawy miała także sama Kongregacja. W tym bowiem czasie, niektóre uniwersytety katolickie we

¹² Zob. „La Croix” nr 32703 z 26 września 1990 r.

Francji, Belgii, Holandii i USA zaangażowane w poszukiwania medyczne, znalazły się w niezgodzie z opublikowaną instrukcją Kongregacji Doktryny Wiary *Donum vitae*. Nie sprzyjało to rzecz jasna dalszemu ulepszaniu przygotowywanej konstytucji.

Na trzecim kongresie delegatów uniwersytetów katolickich, zorganizowanym w Rzymie w dniach od 18 do 25 kwietnia 1989 r. przez rzeczoną Kongregację prace potoczyły się w pożądanym kierunku. Mimo tego tekst projektu przyszłej konstytucji został ponownie odrzucony, ponieważ zdaniem aż 175 reprezentantów z różnych wyższych uczelni katolickich wciąż posiadał poważne niedociągnięcia oraz stwierdzenia niedojrzałe lub niezdecydowane.

Celem wyjścia z impasu wybrano komisję składającą się z przedstawicieli piętnastu uniwersytetów, której zlecono nowe opracowanie tekstu przyszłej konstytucji. Komisja ta pracowała nad redakcją jej tekstu aż do zakończenia IV kongresu delegatów uniwersytetów katolickich, zwołanego do Rzymu w dniach od 6 do 9 sierpnia 1989 r. Następnie tę ostatnią wersję projektu konstytucji, liczącą 77 artykułów o charakterze normatywnym, przekazano Kongregacji Wychowania Katolickiego. Ta z kolei na swoim posiedzeniu plenarnym, w którym wzięli udział kardynałowie i biskupi z całego świata, dokonała jego oceny. Potem zaś przedstawiła całą dokumentację papieżowi. Jan Paweł II uzupełnił przedłożony mu tekst swoimi uwagami i opowiedział się za pozostawieniem w konstytucji tylko siedmiu ogólnych norm prawnych odnoszących się do wyższych uczelni katolickich: Definitywny tekst konstytucji *Ex corde Ecclesiae* został zatwierdzony przez papieża 15 sierpnia 1990 r. Natomiast jego promulgacja nastąpiła 25 września 1990 r.

2. STRUKTURA KONSTYTUCJI

Konstytucja apostolska Jana Pawła II o uniwersytetach katolickich *Ex corde Ecclesiae*, opublikowana w AAS 99:1990 na s. 1475-1509, składa się z wprowadzenia, części doktrynalnej, części normatywnej i zakończenia. Część I (doktrynalna) nosi tytuł „Indoles et munus” (Tożsamość i zadanie) i obejmuje dwa punkty: punkt „A” „Universitatis Catholicae indoles” (Tożsamość uniwersytetu katolickiego) i punkt „B” – „Universitatis Catholicae munus serviendi” (Służebne zadanie uniwersytetu katolickiego). W punkcie „A” zostały wyszczególnione następujące zagadnienia: 1. Natura i cele (uniwersytetu katolickiego), 2. Wspólnota uniwersytecka, 3. Uniwersytet katolicki w Kościele. Natomiast punkt „B” zawiera omówienie czterech tematów, które ujmują istotne elementy służebnego zadania uniwersytetu katolickiego: 1. gotowość do służby Kościołowi i społeczeństwu, 2. duszpasterstwo akademickie, 3. dialog kulturowy,

4. ewangelizacja. Część II (normatywna) obejmuje dwa tytuły: „Normae generales” (normy ogólne) i „Normae temporales” (normy przejściowe). Pierwszy z wymienionych tytułów dzieli się na siedem artykułów. Artykuł pierwszy dotyczy natury norm ogólnych podanych w niniejszej konstytucji; drugi – natury uniwersytetu katolickiego, trzeci – założenia uniwersytetu katolickiego, czwarty – społeczności uniwersyteckiej; piąty – jedności uniwersytetu z Kościołem; szósty – duszpasterstwa akademickiego; siódmy – współpracy z innymi uniwersytetami. Na tytuł drugi, tj. „Normy przejściowe”, składają się cztery artykuły oznaczone kolejnymi numerami (8, 9, 10 i 11).

3. IDEE PRZEWODNIE DOKTRYNALNEJ CZĘŚCI KONSTYTUCJI

Część I konstytucji *Ex corde Ecclesiae* (doktrynalna) przynosi odpowiedź na następujące pytania: Czym jest katolicki uniwersytet? Co oznacza katoliczność uniwersytetu? Co stanowi stałe zadanie katolickiego uniwersytetu? Jakie obowiązki spoczywają na całej społeczności uniwersyteckiej i jej poszczególnych członkach wobec katolickiego uniwersytetu?

3. 1. Definicja katolickiego uniwersytetu

W numerze 12. omawianej konstytucji papież Jan Paweł II podaje następującą definicję katolickiego uniwersytetu: „Uniwersytet katolicki w swej istocie (*quatenus est Universitas*) jest wspólnotą akademicką, która działając w sposób ściśle naukowy i krytyczny przyczynia się do ochrony i rozwoju ludzkiej godności oraz dziedzictwa kulturowego poprzez prace badawcze, nauczanie i różnorodne usługi świadczone na rzecz wspólnot lokalnych, narodowych i międzynarodowych”.

Należy zauważyć, że przytoczone określenie katolickiego uniwersytetu zostało zaczerpnięte z „Zasad fundamentalnych”, zawartych w *La Magna Charta delle Università Europee. Principi fondamentali* dokumencie ogłoszonym w 1988 r. w Bolonii. Definicja ta, jak widać, ujmuje uniwersytet katolicki od strony podmiotowej i przedmiotowej¹³. Zawiera ona elementy wspólne wszystkim uniwersytetom. W ten sposób papież daje do zrozumienia, że uniwersyte-

¹³ Podmiotowe i zarazem przedmiotowe ujęcie uniwersytetu katolickiego odnajdujemy już w myśli twórczej kard. Karola Wojtyły. Zob. *Uniwersytet katolicki: koncepcja i zadania* (Na 50-lecie KUL). ZN KUL 11:1968 nr 3-4 s. 14.

towi katolickiemu w niczym nie można odmówić charakteru prawdziwego uniwersytetu.

Dopełnieniem tej definicji jest stwierdzenie papieża, że „uniwersytet posiada instytucjonalną autonomię, bez której nie może wypełniać skutecznie swoich zadań i która gwarantuje jego członkom wolność akademicką, strzegąc praw jednostki i wspólnoty w granicach zakreślonych przez wymogi prawdy i dobra wspólnego” (n. 12). Jan Paweł II nawiązuje tym zdaniem do stanowiska zajętego przez Sobór Watykański II w kwestii prawowitej autonomii kultury ludzkiej (zob. KDK: n. 59). Wynika z tego, że i tej cechy uniwersytetu katolickiego nie można uważać za jego własną. Dobrze jednak się stało, że została podkreślona w konstytucji, ponieważ jej wyraźne wyartykułowanie ucina niesprawiedliwą krytykę Kościoła jakoby *t e n i d e o l o g i z o w a ł* badania naukowe i nauczanie prowadzone w uniwersytetach katolickich oraz je autorytarnie *o g r a n i c z a ł*.

3. 2. Katolicki charakter uniwersytetu

W kolejnym numerze konstytucji (n. 13) papież wyjaśnia, że uniwersytet jest katolicki, jeżeli odznacza się następującymi cechami:

1. chrześcijańskim *d u c h e m*, będącym udziałem nie tylko jednostek, lecz całej uniwersyteckiej wspólnoty jako takiej;

2. nieustanną *r e f l e k s j ą*, podejmowaną w świetle wiary katolickiej, nad coraz bogatszym dziedzictwem ludzkiej wiedzy, które uniwersytet stara się powiększać poprzez własne badania naukowe;

3. *w i e r n o ś c i ą* wobec chrześcijańskiego orędzia, takiego jakie przedstawia Kościół;

4. stałym instytucjonalnym *z a a n g a ż o w a n i e m* w służbę ludowi Bożemu i rodzinie ludzkiej na drodze do transcendentnego celu, który nadaje sens życiu.

Jan Paweł II podkreśla, że wymienione cztery cechy należą do istoty katolickiego uniwersytetu. Należy więc przyjąć, że przesądzają one o jego tożsamości (por. n. 13).

W praktyce takie postawienie sprawy katolickości uniwersytetu oznacza dla społeczności uniwersyteckiej konieczność dbania o zgodność z wiarą i nauczaniem Kościoła zarówno we wspólnym wszystkim uniwersytetom zadaniu nauczania, prowadzeniu badań naukowych oraz działalności usługowej, jak i w życiu wspólnoty akademickiej. Inaczej mówiąc, uniwersytet jest rzeczywiście katolicki, jeżeli jest przekazicielem wartości katolickich¹⁴.

¹⁴ J. H. Provost słusznie zauważa, że w świetle konstytucji *Ex corde Ecclesiae* bez względu

Nasuwają się pytania: jak zatem tak rozumiana katolickość uniwersytetu ma się do każdego innego niekonfesyjnego uniwersytetu i czy mimo wszystko nie rzutuje na autonomię uniwersytetu katolickiego. W odpowiedzi na pierwsze z tych pytań należy stwierdzić, że tak rozumiana katolickość dodaje katolickiemu uniwersytetowi szczególnego znaczenia. Papież wykazuje w konstytucji, że dzięki katolickości uniwersytet zdolny jest: do syntezy wyższego rzędu, ponieważ korzysta z dorobku teologii; do większego umiłowania prawdy i przyczyniania się do szerszego rozumienia sensu ludzkiego życia i celu stworzenia, ponieważ uznaje dwa porządki poznawcze: rozumu i wiary; do zespolenia poznania z sumieniem, ponieważ bierze pod uwagę implikacje etyczne i moralne zarówno stosowanych metod, jak i dokonywanych odkryć (por. n. 16-20).

Gdy chodzi o odpowiedź na drugie pytanie (Czy tak rozumiana katolickość uniwersytetu nie rzutuje na jego autonomię?), Jan Paweł II odpowiada przecząco. Konieczność liczenia się z wiarą i nauczaniem Kościoła nie niweczy bowiem wolności akademickiej w poszczególnych badaniach, także teologicznych, jeżeli te są prowadzone zgodnie z zasadami i metodami danej nauki (por. n. 29).

3. 3. Stałe zadanie uniwersytetu katolickiego

Podstawowym zadaniem uniwersytetu – czytamy w konstytucji – jest nieustanne poszukiwanie prawdy poprzez badania naukowe, przechowywanie i przekazywanie wiedzy dla dobra społeczeństwa. Uniwersytet katolicki uczestniczy w tym zadaniu w sposób zgodny ze swym szczególnym charakterem i celami (n. 30). Specyfika stałego zadania uniwersytetu katolickiego polega według omawianej konstytucji na:

1. służbie Kościołowi i społeczeństwu;
2. koordynowaniu aktywności akademickiej z zasadami religijnymi i moralnymi, czyli na integracji życia z wiarą;
3. prowadzeniu dialogu kulturowego (między Ewangelią i kulturą, między Ewangelią i współczesnym społeczeństwem, między myślą chrześcijańską i nauką współczesną)¹⁵, a także dialogu ekumenicznego i międzyreligijnego;

na to, jaki byłby poziom i wielość więzi formalnych, kanonicznych, jakiegoś uniwersytetu z autorytetami kościelnymi, można go uznać za prawdziwie katolicki tylko wtedy, gdy rzeczywiście przekazuje wartości katolickie. Zob. t e n ż e. *The Canonical Aspects of Catholic Identity in the Light of Ex corde Ecclesiae*. „*Studia canonica*” 25:1991 s. 155-156. Por. także: I. G r a m u n t. *Autonomy and Identity of Catholic Universities in the United States*. „*Ius Ecclesiae*” 4:1992 s. 473-476.

¹⁵ Konstytucja *Ex corde Ecclesiae* wskazuje na uniwersytet katolicki jako na uprzywilejowane miejsce do prowadzenia owocnego dialogu między Ewangelią i kulturą ze względu na typ-

4. podejmowaniu wysiłku rozeznawania i prawidłowej oceny aspiracji oraz sprzeczności współczesnej kultury celem zabezpieczenia integralnego rozwoju osób i narodów;

5. harmonijnym włączaniu w tradycyjną kulturę lokalną pozytywnych wartości kultur nowoczesnych;

6. dawaniu skutecznego świadectwa o charakterze instytucjonalnym Chrystusowi i jego orędziu (por. n. 31-49).

Bliższego wyjaśnienia wymaga służba, którą uniwersytet katolicki pełni dla Kościoła i społeczeństwa. Gdy chodzi o służbę Kościołowi, konstytucja sprowadza ją do rzetelnej dydaktyki i formacji nowych kadr ludzi świadomych transcendentnej zgodności osoby ludzkiej, zdolnych do pełnienia odpowiedzialnych funkcji w Kościele i dostarczania Kościołowi wyników badań naukowych umożliwiających mu podejmowanie problemów i spełnianie wymagań czasów współczesnych (por. n. 31 i 49).

Służba zaś społeczeństwu obejmuje według konstytucji różnorakie działania ze strony uniwersytetu katolickiego. Najważniejsze z nich to:

1. s t u d i u m w a ż n y c h p r o b l e m ó w w s p ó ł c z e s n o ś c i (takich, jak: godność życia ludzkiego, dążenie do powszechnej sprawiedliwości, jakość życia osobistego i rodzinnego, ochrona środowiska naturalnego, poszukiwanie pokoju i stabilizacji politycznej, bardziej równomierny podział dóbr świata, nowy porządek gospodarczy i polityczny) – odkrywanie ich korzeni i przyczyn z uwzględnieniem ich aspektu etycznego i religijnego;

2. g ł o s z e n i e p r a w d n i e w y g o d n y c h, które nie schlebają opinii publicznej, lecz są niezbędne dla zachowania prawdziwego dobra społeczeństwa;

3. b a d a n i e i o c e n a z chrześcijańskiego punktu widzenia n o r m o r a z w a r t o ś c i dominujących we współczesnym społeczeństwie i kulturze;

4. p r z e k a z y w a n i e społeczeństwu z a s a d e t y c z n y c h i r e l i g i j n y c h, które nadają pełen sens ludzkiemu życiu;

5. o p o w i a d a n i e s i ę z a s p r a w i e d l i w o ś c i ą s p o ł e c z n ą;

6. p r z y c z y n i a n i e s i ę w konkretny sposób d o r o z w o j u s p o ł e c z e ń s t w a, w którym uniwersytet prowadzi swą działalność (np.

we dla tego uniwersytetu badania naukowe prowadzone w dziedzinie antropologii, etyki i teologii. Por.: A. B a u s o l a, *La Costituzione apostolica „Ex corde Ecclesiae”: una „chance” per le Università Cattoliche*. „Seminarium NS” 30:1990 nr 4 s. 677-686.

w drodze umożliwienia zdobycia wykształcenia uniwersyteckiego ubogiej młodzieży);

7. realizacja wspólnych programów badawczych, łączących wysiłki różnych uniwersytetów i instytucji;

8. umożliwienie realizacji kształcenia ustawicznego o ludzi dorosłych (por. n. 32-37).

Z powyższego zestawienia działań składających się na stronę merytoryczną służby katolickiego uniwersytetu na rzecz Kościoła i społeczeństwa wynika, że uniwersytet katolicki ma być przede wszystkim instrumentem skutecznej pomocy dla społeczeństwa.

3. 4. Obowiązki wspólnoty uniwersyteckiej jej poszczególnych członków wobec uniwersytetu katolickiego

Wspólnota uniwersytecka, rozważana od strony podmiotowej, w konstytucji oznacza nauczycieli akademickich, studentów i nieakademickich pracowników uniwersytetu. Mianem uczestników życia uniwersyteckiego Jan Paweł II określa w niej wszystkich tych, którzy, nie będąc członkami wspólnoty uniwersyteckiej, w różnorodny sposób wspierają katolicki uniwersytet. Kryterium takiego rozróżnienia stanowi w tym wypadku praca lub studia w tejże wyższej uczelni.

Konstytucja wyszczególnia różne obowiązki, wobec uniwersytetu katolickiego, które spoczywają na wspólnocie uniwersyteckiej jako całości, na poszczególnych jej członkach i uczestnikach życia uniwersyteckiego.

Obowiązkiem wspólnoty uniwersyteckiej jako całości jest budowanie w ramach uniwersytetu autentycznie ludzkiej wspólnoty, ożywianej duchem Chrystusa. Wspólnota uniwersytecka ma dążyć do tego, by panował w niej duch braterskiej miłości i atmosfera wzajemnego szacunku i szczerego dialogu oraz by były chronione uprawnienia każdej osoby. Powinna także uczestniczyć w utrzymywaniu i umacnianiu katolickiego charakteru uniwersytetu (por. n. 21).

Obowiązkiem chrześcijańskich nauczycieli uniwersyteckich jest dawanie świadectwa i nauczanie autentycznego życia chrześcijańskiego, którego przejawem powinna być osiągnięta już przez nich integracja wiary z kulturą, kompetencji zawodowej z chrześcijańską mądrością (n. 22). Od niekatolickich członków wspólnoty konstytucja oczekuje poszanowania katolickiego charakteru uniwersytetu, któremu służą swoją pracą. Gdy chodzi o studentów, Jan Paweł II z naciskiem podkreśla w konstytucji, że ich podstawowym obowiązkiem jest zdobywanie wykształcenia, które harmonijnie łączy wysoki poziom kultury

humanistycznej ze specjalistyczną wiedzą zawodową. Mają oni w uniwersytecie przyjąć i kultywować styl życia autentycznie chrześcijańskiego (n. 23)¹⁶.

4. ANALIZA MERYTORYCZNA CZĘŚCI II KONSTITUCJI (NORMATYWNEJ)

Część II konstytucji została poświęcona kanonicznym aspektom katolickiej tożsamości uniwersytetów katolickich i katolickich instytutów studiów wyższych. Najwyższy prawodawca kościelny zawarł w niej zarówno normy obowiązujące na stałe, jak i przejściowe.

4. 1. Normy ogólne ustanowione na stałe

Część II konstytucji zawiera, jak to już zostało powiedziane wcześniej, siedem artykułów, w których podane zostały normy ogólne ustanowione na stałe.

Art. 1. precyzuje naturę tych norm ogólnych, wyjaśnia, że bazują na przepisach KPK z 1983 r., prawodawstwie uzupełniającym Kościoła i nie stanowią ostatecznego unormowania. Winny one być praktycznie zastosowane na szczeblu lokalnym i regionalnym przez konferencje biskupów oraz inne zgromadzenia hierarchii kościelnej, w zgodzie z KPK i z kościelnym prawodawstwem uzupełniającym, z uwzględnieniem statutów każdego uniwersytetu lub instytutu oraz, na ile jest to możliwe i wskazane, prawa cywilnego. Po zatwierdzeniu przez Stolicę Apostolską te lokalne i regionalne „regulaminy” będą obowiązywać wszystkie uniwersytety katolickie oraz katolickie instytuty studiów wyższych na terenie danego regionu (z wyjątkiem uniwersytetów i fakultetów kościelnych).

Art. 2. konstytucji określa konstytutywne elementy uniwersytetu katolickiego. § 3 tego artykułu zawiera nakaz wydania przez uniwersytet katolicki publicznej deklaracji na piśmie lub innego dokumentu, w którym ma dać wyraz swojej katolickiej tożsamości. Nakaz ten został obwarowany klauzulą „chyba że kompetentny autorytet kościelny postanowi inaczej”.

Art. 3. stanowi poszerzenie i uszczegółowienie przepisu kan. 807 KPK z 1983 r. Poszerzenie polega w tym wypadku na wprowadzeniu drugiej formy powołania do istnienia katolickiego uniwersytetu. Kan. 807 KPK z 1983 r. mówi bowiem tylko o erekcji uniwersytetu. Art. 3. wymienia zaś jako alternatywny sposób powołania do istnienia katolickiego uniwersytetu, zatwierdzenie uniwersytetu już istniejącego przez kompetentny autorytet kościelny (dotyczy to uniwersytetu założonego przez instytut życia konsekrowanego, inną publiczną

¹⁶ Por. KDK n. 59. W: AAS 58:1966 s. 1080.

osobę prawną, osoby fizyczne, duchowne lub świeckie) Art. 3 jest uszczegółowieniem kan. 807 KPK z 1983 r., ponieważ taksatywnie wylicza podmioty, które posiadają uprawnienia do erygowania albo zatwierdzania uniwersytetu katolickiego. Są to: 1. Stolica Apostolska, 2. konferencja episkopatu lub inne zgromadzenie hierarchii kościelnej, 3. biskup diecezjalny.

Łatwo można zauważyć, że konstytucja *Ex corde Ecclesiae*, określając podmioty uprawnione do dokonania erekcji albo zatwierdzenia uniwersytetu katolickiego lub katolickiego instytutu studiów wyższych, posługuje się podobnie jak KPK z 1983 r. wyrażeniem „kompetentny autorytet kościelny”. W odniesieniu do wyliczonych taksatywnie podmiotów tego uprawnienia nasuwa się zatem pytanie, w jakim stopniu są one tu kompetentne. Teoretycznie odpowiedzi w tym przypadku mogą być różne. Zasadniczy problem tkwi jednak w tym, czy wszystkie wymienione podmioty są tu w jednakowym stopniu kompetentne, czy też zachodzi między nimi jakaś gradacja kompetencji. Wydaje się, że właściwe rozwiązanie tego problemu jest możliwe jedynie na podstawie dyspozycji kan. 17 KPK z 1983 r., który w wypadku zachodzenia wątpliwości i niejasności co do znaczenia słów występujących w danej ustawie kościelnej nakazuje uwzględnić ich miejsca paralelne, gdy takie są. Takie zaś miejsce znajduje się w kan. 312 § 1 KPK z 1983 r. Postanawia się w nim, że autorytetem kompetentnym do erygowania stowarzyszeń publicznych jest: 1. dla stowarzyszeń powszechnych oraz międzynarodowych – Stolica Apostolska; 2. dla stowarzyszeń krajowych, które mianowicie na mocy samej erekcji są przeznaczone do wykonywania działalności w całym kraju – konferencja episkopatu na swoim terytorium; 3. dla stowarzyszeń diecezjalnych, z wyjątkiem jednak tych stowarzyszeń, których prawo erygowania zostało innym zarezerwowane na podstawie papieskiego przywileju – biskup diecezjalny, każdy na swoim terenie, ale nie administrator diecezjalny. Stopień kompetencji do erygowania stowarzyszeń publicznych został więc w tym wypadku wyznaczony z jednej strony przez terytorium jego legalnej działalności, a z drugiej strony przez zasięg terytorialny władzy jurysdykcyjnej autorytetu erygującego, przy równoczesnym poszanowaniu zasady pomocniczości. W świetle powyższego w odniesieniu do uniwersytetów i katolickich instytutów studiów wyższych za kompetentny autorytet kościelny do ich erygowania lub zatwierdzania należy zatem uznać: 1. na szczeblu Kościoła powszechnego i międzynarodowym – Stolicę Apostolską; 2. na szczeblu krajowym – konferencję episkopatu danego kraju lub inne równorzędne zgromadzenie hierarchii kościelnej; 3. na szczeblu diecezjalnym – biskupa diecezjalnego, z tym jednak ogólnym zastrzeżeniem, że uniwersytety i fakultety kościelne mogą być tworzone tylko na mocy erekcji dokonanej przez Stolicę Apostolską albo za jej aprobatą (kan. 816 KPK z 1983 r.).

Art. 4. zawiera trzy obowiązki prawne:

1. obowiązek prawny utrzymywania i umacniania katolickiej tożsamości uniwersytetu, który co do zakresu dotyczy całej społeczności uniwersyteckiej: pracowników naukowych, studentów, personelu administracyjnego.

2. obowiązek poinformowania wszystkich pracowników naukowych i administracyjnych w chwili ich mianowania o katolickiej tożsamości instytucji oraz o jej implikacjach, jak również o własnym obowiązku umacniania, a przynajmniej respektowania tej tożsamości. Obowiązek ten dotyczy kierujących uniwersytetem.

3. obowiązek respektowania katolickiego charakteru uniwersytetu przez pracowników i studentów, którzy nie są katolikami lub są niewierzący.

Art. 5 postanawia, że uniwersytet katolicki powinien utrzymywać jedność z Kościołem powszechnym, ze Stolicą Apostolską, Kościołem lokalnym, a przede wszystkim z biskupem miejsca, w którym ma swoją siedzibę.

§ 2 tego artykułu uprawnia biskupa diecezjalnego i jednocześnie zobowiązuje go do wigilacji, czyli czuwania nad zachowaniem katolickiego charakteru uniwersytetu i jego umacnianiem, która suponuje także jego interwencję, gdyby w życiu wspólnoty uniwersyteckiej zachodziły jakieś nadużycia pod tym względem.

§ 3 zawiera nakaz przedkładania kompetentnemu autorytetowi kościelnemu okresowych sprawozdań, dotyczących uniwersytetu i jego działalności (uniwersytety katolickie założone przez osoby duchowne lub świeckie mają je składać na ręce biskupa diecezjalnego).

Art. 6 podaje dwie normy nakazujące. Pierwsza z nich nakłada na katolicki uniwersytet obowiązek zapewnienia duszpasterskiej opieki wszystkim członkom wspólnoty uniwersyteckiej, w celu integracji formacji humanistycznej i zawodowej z wartościami religijnymi, która powinna być sprawowana pod przewodnictwem biskupa diecezjalnego i za jego aprobatą. Druga natomiast norma dotyczy nominacji odpowiedniej liczby wykwalifikowanych osób (księży, zakonników, zakonnice i świeckich) dla potrzeb duszpasterstwa uniwersyteckiego.

Art. 7 § 1 obliuguje uniwersytet katolicki do współpracy ze wszystkimi uniwersytetami katolickimi, a także z uniwersytetami i fakultetami kościelnymi oraz innymi uniwersytetami i instytutami badań naukowych i szkolnictwa wyższego, zarówno prywatnymi, jak i państwowymi. Natomiast § 2 tego artykułu zobowiązuje uniwersytet katolicki (pod klauzulą o ile to możliwe i zgodne z nauką katolicką) do uczestnictwa w rządowych programach badawczych oraz w działaniach organizacji krajowych i międzynarodowych na rzecz sprawiedliwości, rozwoju i postępu.

Z omówionych artykułów normatywnych analizowanej konstytucji jednoznacznie wynika, że istnieją cztery prawne kryteria pozwalające orzec o więk-

szej lub mniejszej tożsamości katolickiej danego uniwersytetu. Są to: 1. rozpoznanie przez kompetentny autorytet kościelny, że dany uniwersytet jest przekazicielem wartości katolickich, wyrażające się w zezwoleniu na posługiwanie się nazwą „uniwersytet katolicki”; 2. kanoniczna erekcja lub kanoniczne uznanie statutów uniwersytetu przez kompetentny autorytet kościelny; 3. respektowanie przez uniwersytet kanonicznych wymogów dotyczących: a) misji kanonicznej do nauczania dyscyplin kościelnych, b) majątku uniwersyteckiego, c) organizacji duszpasterstwa akademickiego; 4. poddaniu się przez uniwersytet instytucji wigilacji i wizytacji przez biskupa diecezjalnego¹⁷.

4. 2. Normy przejściowe

Na tytuł „Normy przejściowe”, jaki został zamieszczony w drugiej części konstytucji, złożyły się cztery normy:

1. norma określająca datę wejścia w życie omawianej konstytucji (pierwszy dzień roku akademickiego 1991);

2. norma zlecająca wprowadzenie niniejszej konstytucji w życie przez Kongregację Wychowania Katolickiego i upoważniająca tę kongregację do wydania do niej odpowiednich norm wykonawczych;

3. norma kompetencyjna, według której Kongregacja Wychowania Katolickiego została upoważniona do proponowania zmian w niniejszej konstytucji;

4. norma nadająca konstytucji ekskluzywny charakter, mocą której zostały zniesione sprzeczne z konstytucją prawa lokalne lub zwyczaje, które obowiązywały do czasu jej ogłoszenia oraz przywileje udzielone do dnia jej promulgacji przez Stolicę Apostolską osobom prawnym lub (dawnym) osobom moralnym.

ZAKOŃCZENIE

Reasumując poczynione w niniejszym artykule refleksje na temat doktrynalnych i prawnych aspektów konstytucji apostolskiej Jana Pawła II o uniwersytetach katolickich *Ex corde Ecclesiae*, trzeba stwierdzić, że promulgowana konstytucja, poprzedzona długą i rozległą konsultacją, którą zostały objęte różne środowiska uniwersyteckie, kompetentni biskupi i eksperci, okazuje się owocem

¹⁷ Współpraca danego uniwersytetu katolickiego z innymi uniwersytetami, a zwłaszcza z uniwersytetami katolickimi oraz z uniwersytetami i fakultetami kościelnymi jest według konstytucji *Ex corde Ecclesiae* obowiązkiem prawnym (art. 7 części 2), który właściwie realizowany świadczy także o katolickiej tożsamości uniwersytetu, lecz nie wydaje się, by stanowił on konieczny element tej tożsamości.

dojrzałym. Jest niezwykle bogata w analizy i propozycje doktrynalne i zawiera bardzo wyważoną część normatywną. Jej pierwszą wielką zasługą jest ukazanie drogi, na której można realizować jedność inspiracji katolickiej i dialog z wielością kultur współczesnych oraz rzeczywistością społeczną. Drugą jej zasługą jest to, że wskazuje jednoznacznie na obowiązki uniwersytetów katolickich w dziedzinie badań naukowych, jasno określając miejsce katolickiego uniwersytetu w służbie prawdy i człowieka. Poprzez wyraźnie wyartykułowane cechy, które decydują o katolickiej tożsamości uniwersytetu, ukazuje zainteresowanym wspólnotom uniwersyteckim bardzo wzniosły i zarazem niezwykle wymagający ideał uniwersytetu katolickiego. Z tych też względów w pełni zasługuje na miano „Wielkiej Karty Uniwersytetów Katolickich”.

THE DOCTRINAL AND LEGAL CONTENTS OF THE JOHN PAUL II
APOSTOLIC CONSTITUTION *EX CORDE ECCLESIAE*
OF THE CATHOLIC UNIVERSITIES

S u m m a r y

The paper discusses the doctrinal and legal contents of the John Paul II Apostolic Constitution *Ex Corde Ecclesiae* of the Catholic Universities.

The introduction adumbrates the history of the Catholic universities and the evolution of the Catholic Church legislation which refers to them. The main part of the paper exposes the genesis of the constitution *Ex corde Ecclesiae*, discusses the structure of the constitution in question, analyzes the leading ideas of its doctrinal part, and a substantial analysis of its normative part. The latter pinpoints five principal requirements whose realization decides about the Catholic identity of a university. In view of the analysis of the doctrinal part the author comes to a conclusion that the material requirement of a university is to hand down Catholic values. This requirement constitutes an absolute condition of maintaining the university's Catholic identity. The remaining four requirements 1) a recognition by a competent church authority, 2) canonical erection or confirmation, 3) putting the legal requirements into practice, the requirement which concern the canonical mission, management of university assets and organization of university pastoral care, 4) subduing the university to a diocesan bishop's supervision) bear a formal significance. However, only their joint realization ensures that a university may be fully deemed as Catholic.

The paper closes with an evaluation of the doctrinal values and legal aspects of the constitution, and emphasizes its historical and practical significance.

Translated by Jan Kłós